

Anna Lilja

Vapauttava nauru – psykoanalyysi, huumori ja emansipaatio Erica Jongin romaanissa *Lennä, uneksi*

In English, every word means itself, the opposite, and something dirty.¹
– Eräs englanninopettaja

Romaani ei ole syntyisin teoreettisesta mielestä vaan humoristisesta mielestä. – Jumalan naurun inspiroima taide ei olemukseltaan ole vain riippumatonta ideologisista varmuuksista, se puhuu niitä vastaan.
– Milan Kundera, *Romaanin taide*, 163.

Tämä kirjoitus tutkii sitä, millaisen satiirisen katseen Erica Jongin romaani Lennä, uneksi (Fear of Flying; 1973/1976) suuntaa psykoanalyysiin ja psykoanalyttikoihin. Kysyn, miten psykoanalyysi kuvautuu teoksessa sen kertojan, 29-vuotiaan newyorkilaisen kirjailijanalun ja itseään etsivän nuoren naisen näkökulmasta.

Huumorin kosketus

Satiirissa ja huumorissa voidaan puhua siitä, mistä ei voi puhua. Huumori ja vitsi voivat paljastaa jotain tiedostamatonta ja kiellettyä, mutta tarjoilla sen muodossa, joka vapauttaa energiaa torjunnan tai kieltämisen hetkeksi rauettua. Tämä koetaan mielihyvänä, ja asialle voi nauraa. Nauru on ”yliäämäenergiaa”, joka vapautuu, kun tukahdutettu sisältö pääsee pintaan (Freud 1905/1983).

Huumorin lisäksi pohdin kirjoituksessani myös, missä määrin Jongin romaanin humoristinen kerronta koskettaa psykoanalyttikolukijaa tänään. Voinko nauraa itselleni vai loukkaannunko? Ensimmäinen vaihtoehto tuntuu vapauttavalta, emansipatoriselta, jälkimmäisessä huumori ”epäonnistuu” tarkoituksessaan, jolloin seurauksena on närkästys tai häpeä, loukkaantuminen tai suuttumus. Silloin nousee halu pitää entistä lujemmin kiinni omista näkemyksistä ja tuomita satiirin esittäjä.² Par-

haimmillaan vitsit ovat merkki yhteisestä näkökulmasta, jaetusta maailmasta ja läheisyydestä; pahimmillaan vitsit loukkaavat, erottavat ja aiheuttavat konflikteja (Hietalahti 2024).

Lennä, uneksi -romaanin huumori voisi ehkä auttaa meitä tunnustelemaan suhdettamme psykoanalyyysiin ja sen kuvaamiin ilmiöihin sekä tehdä suhteesta avoimemman; sellaisen, johon mahtuu itsereflektio ja uuden oivaltaminen. ”Laskea leikkiä” on osuva suomen kielen ilmaus; viittaus leikkiin tuo mieleen potentiaalisen tilan, jossa tätä omaa suhdetta voisi vapaammin tutkailla. Huumori voi myös paljastaa psykoanalyysin diskurssissa vaikuttavia tietoisia tai tiedostamattomia ennakoasenteita tai ideologisia painotuksia. ”Satiirin tehtävä on olla jonkinlainen moraalinvartija”, toteaa koomikko ja toimittaja Jukka Lindström (Lehtimäki 2025). Kaikkea, mihin liittyy vallankäyttöä – tässä tapauksessa terapeutista valtaa – kannattaa käsitellä satiirisesti, sillä se voi näyttää ilmiön nurjan puolen. Immanuel Kantin kerrotaan todenneen: ”Vallan olemukseen kuuluu, että sitä voidaan käyttää väärin.” Satiiri auttaa meitä näkemään sellaistaakin, mitä emme haluaisi.

Voisiko huumori auttaa psykoanalyytikkoa näkemään itsessä pieneskelevää totuuden omistamista, ajoittaista tekopyhyttä, defensiivisyyttä tai itsenkin yllättävää konservatiivisuutta – ja voiko nauru tuolloin olla vapauttavaa ja karnevalistista Mihail Bahtinin (1965/1995) tarkoittamassa mielessä?

Romaanin humoristinen kehys ja karnevalismi

Isadora Wing on Jongin romaanin minäkertojapähenkilö. Teoksessa kuvataan humoristisesti ja melankolisesti nuoren Isadoran ristiriitoja hänen seikkaillessaan oman identiteetin etsimisen, rakkauden mysteerin ja psykoanalyysin kolmiossa. Romaani on tutkielma emansipaation, vapautumisen mahdollisuudesta ja mahdollisuudesta. Teosta voi lukea kuvauksena siitä, miten nuori ihminen pyrkii irtautumaan vanhemmistaan ja lapsuudenperheestään

oman seksuaalisuutensa haltuunoton kautta; tai miten nainen pyrkii saamaan oman seksuaalisuutensa takaisin itselleen patriarkatin vallasta; tai sen valottamisena, millä erilaisilla tavoilla seksuaalisuutta kontrolloidaan yhteiskunnallisten rakenteiden kautta. Michel Foucault'n (2010) *Seksuaalisuuden historian* mukaan länsimaissa kansalaisten ruumiita, nautintoja ja haluja sekä seksuaalista toimintaa säädellään ja tarkkaillaan erilaisten seksuaalisuutta määrittelevien ja luokittelevien diskurssien ja järjestelmien kautta. Teosta voi lukea myös tämän linssin läpi: miten psykoanalyyysi asettuu tähän kontrolliin ja emansipaation dynamiikkaan?³

Venäläinen kirjallisuudentutkija Mihail Bahtin (1965/1995) loi *karnevalismin* käsitteen tutkiessaan ranskalaisen kirjailijan François Rabelais'n groteskia, keskiaikaista maailmankuvaa. Groteskissa ja karnevalismissa maailman valtasuhteet käännetään ylösalaisin irvokkaan, satiirisen huumorin keinoin. Siinä kaikki ihmiset asetetaan samaan materiaalisruumiilliseen yhteyteen, ilman rationaalista yksilöllisyyden pyrkimystä, joka myös johtaa helposti eriarvoisuuteen. Karnevalisointi on vallankumouksellista. Se kyseenalaistaa vallitsevia käsityksiä, valtasuhteita ja itsestäänselvyyksiä. Bahtinin mukaan groteskin kaksijaokoisuus – kammottava ja koominen – ilmentää tietoisuutta rappion ja uusiutumisen väistämättömästä vuorottelusta. Bahtin kuvaa romaania parhaimmillaan erilaisten kielellisten käytäntöjen ja maailmankuvien törmäyspaikkana.

Lennä, uneksi -teoksessa psykoanalyyysi ja psykoanalyytikot asetetaan karnevalistisen katseen alle. Näkökulma on nuoren, vasta paikkaansa maailmassa etsivän ihmisen, ja vastapoolina kuvataan psykoanalyysin ”virallista kulttuuria”, *establishmentia*, niin kuin se hänelle näyttyy. Bahtinilaista groteskia yhteentörmäystä kahden vastakkaisen position välillä on toisaalla luonnehdittu näin:

Näin me siis näemme kahden maailman välisen yhteentörmäyksen ja vuorovaikutuksen; toinen maailma on täysin julkinen, virallinen, virka-arvojen ja virkapu-

kujen koristama ja ”pääkaupunkielämän” haaveissa selkeästi ilmaistu, toinen on taas se maailma, jossa kaikki on naurettavaa eikä vakavaa, jossa vakavaa on vain nauru (Bahtin 1979, 516).

Esseekokoelmassaan *Romaanin taide* (1986/1987) Milan Kundera korostaa romaanin merkitystä taidemuotona, joka kyseenalaistaa uskon yleisiin totuuksiin ja totuuden omistamiseen. Rabelais’ta ja Flaubert’ista lähtien romaanitaiteessa on kyseenalaistettu ihmisen suuria kuvitelmia itsestään, itsensä liian vakavasti ottamista. Kundera kertoo Rabelais’n inhonheen *agelasteja*, joilla hän tarkoittaa niitä, jotka eivät naura ja joilla ei ole huumorintajuja. Agelastin ja romaanikirjailijan välillä ei voi vallita rauha, ”koska agelastit eivät koskaan ole kuulleet Jumalan nauravan, he ovat vuorenvarmoja siitä, että totuus on kirkas, että kaikkien on ajateltava samoin ja että he itse ovat täsmälleen sitä mitä ajattelevat olevansa” (emt. 161).

Toisaalla Kundera (2001, 12) toteaa huumorin olevan modernin kulttuurin suuri keksintö. ”Huumori ei siis ole naurua, pilkkaa, satiiria, vaan erityinen komiikan laji. (– –) Se tekee kaikesta mitä se koskettaa monimielistä.” Kundera (emt. 13) tiivistää romaanin olevan myös aluetta, jolla pidättäytytään moraali-tuomioista. Siinä on romaanin moraalit. Se ei lankea inhimilliseen tuomitsemisen vimmaan, vaan luo kuvitteelliseen alueen, jossa romaanin henkilöahmot saattavat kasvaa yksilöinä, joita ei ole valettu valmiin totuuden muottiin (Kundera 2001). Näin romaanista saattoi tulla aluetta⁴, joka opetti lukijat olemaan uteliaita toisten suhteen ja ymmärtämään omista totuuksistaan poikkeavia ajatuksia (emt. 14).

Huumorin tutkija Jarno Hietalahti (2024) on kiinnittänyt huomiota huumorin olennaiseen rooliin humanismissa ja sen romaani-taiteessa. Hän korostaa huumorin kuuluvan olennaisesti ihmisyyteen. Jotta huumorin tai ironian voisi vastaanottaa, se ei saa tuntua liian murskaavalta. Hietalahti toteaa, että huolimatta ironiaan kuuluvasta purevuudesta

huumorissa toista kunnioitetaan kokonaisuena ihmisenä. Huumorin ja pilkan välille voidaan tehdä ero, mutta ero voi silti joskus olla liukuva.

Myös Freud arvosti suuresti huumoria ja kehitti vitsin psykoanalyttista tulkintaa. Kirjassaan *Vitsi ja sen yhteys piilotajuntaan* (1905/1983), joka julkaistiin pian *Unien tulkinnan* jälkeen, Freud löysi vitsin kieliopista samoja piirteitä kuin unien muotoutumisen keinoissa. Näitä ovat muun muassa vastakohtien kautta esittäminen, tiivistäminen ja siirtäminen. Vitsit liittyvät yleensä kiellettyihin aiheisiin, kuten aggressioon, seksiin, valtaan tai tabuihin, ja ne mahdollistavat näiden käsittelyn ilman lukitsevaa syyllisyyttä. Vitsin tekninen puoli viittaa sen ilmiösuun, piilotettu puoli tiedostamattomiin haluihin ja tunteisiin. Huumorin ymmärtäminen edellyttää position vaihtumista: jokin asia nähdään huumorissa toisessa valossa, toisesta näkökulmasta. Huumori voi näin toimia myös itsereflektion välineenä. ”Nauru on pakosta vapautumista”, Freud (emt. 131) tiivistää.

Romaanin alkupuolella Isadora miettii valintojaan kahden rakastamansa miehen välillä, joista toinen on freudilainen ja toinen laingilainen psykoanalyttikko. Hän kokee tarvetta päästä omilleen, vapautua pakonomaisesta miehen etsimisestä ratkaisuna elämänsä kysymyksiin. Tällöin hän yrittää nauraa myös itselleen:

Mikä tahansa järjestelmä oli pakkopaita kun siitä piti kiinni niin täydellisesti ja tosikkomaisesti. Minä en uskonut järjestelmiin. Kaikki inhimillinen oli epätäydellistä ja viime kädessä absurdia. Mihin minä sitten uskoin? Huumoriin. Siihen että nauroi järjestelmille, ihmisille, itselleen. (Jong 1973/1976, 134.)

117 psykoanalyttikkoo

Romaanin alussa minäkertoja Isadora Wing (suom. ”siipi”) lentää psykoanalyttikkomiehen kanssa Bennettin kanssa psykoanalyttiseen kongressiin Wieniin. Vuosi on 1965. Kongressin kerrotaan olevan ensimmäinen Wienissä jär-

jestetty psykoanalyysikongressi vuoden 1938 jälkeen, jolloin Sigmund Freud joutui Gestapon vainoamana emigroitumaan Englantiin. Näin 29-vuotias Isadora aloittaa:

Pan Amin lennolla Wieniin oli 117 psykoanalyttikkoa. Minä olin ollut hoidossa ainakin kuudella heistä. Ja nainut seitsemännen. Luoja tietää oliko synnä analyttikkojen taitamattomuus vai oma loistava kykyni vastustaa analyysia, mutta jos mahdollista minä pelkäsin lentämistä nyt vielä enemmän kuin silloin kun aloitin analyttiset seikkailuni noin kolmetoista vuotta sitten. (Jong 1973/1976, 11.)

Jo avauslauseessa nousee esiin kirjan kaksi tärkeää teemaa: lentämisen pelko (engl. fear of flying), konkreettisenä ja metaforisena, ja psykoanalyysi – sekä potilaan että puolison näkökulmana. Myöhemmin näyttäytyvät myös Isadoran kokemukset psykoanalytikosta rakastajana ja psykoanalyysista ihmismielen teoriana. Suhtautuminen psykoanalyttikoihin on alusta asti satiirinen ja riemukas, mutta sama ironia kohdistuu yhtä lailla kertojaan itseensä. Mukana on myös tuntuvaa melankoliaa, onhan yhtä aikaa sekä hupaisaa että surullista, ettei Isadora ole parantunut lentopelostaan kolmentoista vuoden ”analyttisen seikkailun” kuluessa.

Kertoja kuvailee lentokoneessa matkustavia psykoanalyttikoita näin:

Siellä on isotissinen ja äidillinen Rose Schwamm-Lipkin jonka kanssa taannoin neuvottelin siitä pitäisikö minun jättää nykyinen analyttikkoni (joka onneksi ei ole näkössä). (– –) Siellä on mustapartainen tri Arnold Aaronson joka on pelaavinaan magneettilaudalla sakkia uuden vaimonsa, laulajatar Judy Rosen kanssa (joka viime vuoteen saakka oli hänen potilaansa). (Jong 1973/1976, 12.)

Sitaatissa psykoanalyttikot kuvataan perin juurin inhimillisinä olentoina, jotka toisinaan teeskentelevät kunniallisempaa kuin noloudessaan ovat ja jotka jopa joskus ryhtyvät suhteeseen potilaansa kanssa. Tri Aaronson haluaa osoittaa, ettei ole millänsäkään tapahtuneesta amatillisen rajan ylityksestä, ja pelaa shakkia muina miehinä.

Päähenkilön nuoruuden odysseia on alkamassa:

Ja tässä minä nyt olin jälleen keskellä omaa menneisyyttäni tai pahaa unta tai huonoa elokuvaa (– –). Ympäriini lentokoneellinen psykoanalyttikkoja ja nuoruuttani. Avuttomana ilmassa Atlantin yläpuolella 117 sielunparantajan kanssa joista monet olivat kuulleet minun pitkän, surullisen tarinani ja joista kukaan ei sitä muistanut. Ihanteellinen alku sille painajaisunelle joksi matka oli muuttuva. (Jong 1973/1976, 13.)

Tässä korostuu itseironinen melankolia. Isadora kokee elämänsä huonoksi elokuvaksi, historiansa surulliseksi tarinaksi, jota yksikään sielunparantajista ei vaivaudu muistamaan. Sitaatti luo myös jännitettä: miksi matka tulee muuttumaan painajaisuneksi?

Perillä Wienissä päähenkilö kuvaa psykoanalyttisen kongressin sisältöä yksityiskohtaisesti luentoineen ja keskusteluineen. Siellä hän näkee muun muassa Anna Freudin ”kuuluisuussakkeineen”. Kongressin rakenne näyttää kovin tutulta:

(– –) Rathausissa järjestettäisiin vastaanotto. Houkutuksiin kuului ilmainen ruoka, ilmainen *Schnaps*, risteilyjä Tonavalla, retkeilyjä viinitarhoihin, laulua, tanssia, ryyppäjäisiä, oppineita esitelmiä ja puheita ja verovähennyskelpoinen matka Eurooppaan. (Jong 1973/1976, 13.)

Näyttää siltä, että Isadora oivaltaa kongressiin osallistuvien moninaiset inhimilliset motiivit, joihin hän suhtautuu hieman sarkastisesti.

Isadoralla on myös oma tehtävä, kirjoittaa kongressista erääseen uuteen aikakauslehteen, nimeltä *Voyeur*, suomeksi ”tirkistelijä”. Tirkistelijäksi psykoanalyttista establismenttia ulkopuolelta tarkasteleva itsensä tuntee: kongresseihin on perinteisesti pääsy ulkopuolisilta kielletty. Tähän myös Isadora törmää, kun häntä ei päästetä luentosaliin tekemään havaintoja kirjoitustaan varten. Ovien sulkeminen ulkopuolisilta on perusteltua potilaiden yksityisyyden suojaamiseksi, kun käsitellään potilastapauksia.⁵ Mutta muista syistä tieteellisen

kongressin pitäminen suljettuna herättää toki ajatuksen salaseurasta, koska avoimuus ja kritiikki kuuluvat tieteeseen. Isadora kokeekin itsensä ulkomaailman vakoilijaksi, vakoilijaksi psykoanalyysin talossa (Jong 1973/1976, 33). Mikä oidipaallinen asetelma!

Isadora lähestyy muuatta tri Smuckeria toivoen, että tämä hymyilisi hiukan lehden nimen, *Tirkistelijä*, kuullessaan. Näin ei käy. Sitten Isadora pyytää Smuckeria kertomaan, miltä tästä tuntuu se, että psykoanalyysi palaa nyt takaisin Wieniin. Mutta Smucker pysyy vakavana ja esittää vastakysymyksen: ”No”, tri Smucker sanoi ilmeettömästi, ”miltä se sitten teistä tuntuu?” (Jong 1973/1976, 14).

Kertoja toteaa, että hänen olisi pitänyt tietää: psykoanalyttikot vastaavat aina kysymykseen kysymyksellä. Hän jatkaa:

”Se juutalainen tiede”, kuten antisemiitit psykoanalyysista sanovat. Jokainen kysymys käännetään ympäri ja pukataan kysyjän pyllystä sisään. Analyttikot tuntuvat olevan talmudisteja jotka eivät pärjänneet vaan lähtivät seminaarista lätkimään jo ensimmäisenä vuonna. – Mieleeni muistui muuan isoisan mielipiloista: Kysymys: Miksi juutalainen aina vastaa kysymykseen kysymyksellä? Vastaus: Ja miksi juutalainen ei vastaisi kysymykseen kysymyksellä? (Jong 1973/1976, 14.)

Juutalainen Isadora vitsailee sekä juutalaisuudesta että psykoanalyysista, juutalaisen tiedemiehen luomuksesta. Isadoraa näyttää suunnattomasti ärsyttävän analyttikoiden tapa kääntää kysymys takaisin kysyjälle, minkä hän vihjaa periytyvän pyhien kirjojen huonosta tuntemuksesta. Isoisäkin väänsi vitsiä tästä juutalaisesta tavasta.

Kritisoituaan psykoanalyttikoiden saippuamaista vastaustapaa kertoja kuitenkin toteaa, että yksi heistä, hänen ensimmäinen analyttikkonsa, oli auttanut häntä ”melko lailla”. Toisin kuin mielikuvituksettomat analyttikot, tämä oli harvinaista lajia: henkevä, itsevallinen, vaatimaton. ”Hänessä ei ollut jälkeäkään siitä jämäkästä yksitotisuudesta joka saa loistavim-

mankin analyttikon vaikuttamaan niin tärkeilevältä” (Jong 1973/1976, 14).

Isadoran asenne psykoanalyysiin ja psykoanalyttikoihin näyttää olevan hyvin jakautunut: toisaalta varsin idealisoiva, toisaalta ärtynyt, loukkaantunut ja kriittinen. Psykoanalyysi on iso osa hänen elämäänsä; jotakin, jossa hän ainakin aluksi uskoo tärkeän totuuden tai viisasten kiven piilevän. Tämä herättää paitsi ihailua, myös kateutta ja halua alentaa tuo itse ylhäiseksi nostettu; purkaa idealisaatiota.

Yllä mainituilla adjektiiveilla – henkevä, itsevallinen, vaatimaton – voisi kuvata myös kertojan pyrkimystä tavoittaa ja kuvata erilaisia puolia itsessään, sekä ylhäisiä että raukkamaisia. Tässä hän tukeutuu usein taiteeseen ja käyttää viittauksia kirjallisuuteen. Itseironia tekee tästä kaikesta Isadoralle ehkä helpompaa, mutta samalla se peittää jotakin.

Tuleeko itku pitkästä ironiasta, jääkö surulle tilaa?

Portnoyn tauti

Eräänlaisena veljesteoksena Jongin romaanille voi pitää Philip Rothin (1969/1971) *Portnoyn tautia*, jonka satiirisen kuvauksen keskiössä ovat samaten psykoanalyysi, seksuaalisuus ja juutalaisuus. Teosta on kutsuttu masturbaation *Moby Dickiksi*. Kirja rakentuu päähenkilö Alexander Portnoyn monologista, jossa hän pakonomaisesti assosioiden tilittää elämäänsä psykoanalyttikolle, tri Spielvogelille. Alexander kärsii fiktiivisestä sairaudesta, Portnoyn taudista:

Häiriö jossa voimakkaasti tiedostetut eettiset ja altruistiset impulssit jatkuvasti ovat ristiriidassa äärimmäisten seksuaalisten, usein perverssien halujen kanssa (Roth 1969/1971, 15).

Kun romaani loppuu, sivulla 269, Alexanderin monologi taukoaa, ja psykoanalyttikko, tri Spielvogel avaa ensimmäistä kertaa suunsa: ”No niin [sanoi tohtori]. Nyt kai voitaisiin sitten ruveta aloittelemaan. Vai mitä?” Mutta miksi

analyttikko on kuunnellut hiljaa Alexanderin koko kirjan kestävän polveilevan vuodatuksen, ennen kuin ottaa puheenvuoron viimeisellä sivulla? Mahdollisesti analyttikko ajattelee, että vasta silloin hänen nuori analysandinsa on valmis todelliseen yhteistyöhön, jossa uteliaisuus voisi herätä ja mahdollisuus erilaisten näkökulmien ja merkitysten etsintään voisi alkaa.

Sama diagnoosi, Portnoyn tauti, sopisi myös Isadora Wingille. Sama "tauti" vaivaa itse asiassa meitä kaikkia, kun yritämme selvittää arvoituksellisen seksuaalisen halumme kanssa. Isadoralla ja Alexanderilla kyse on paitsi ulkoisesta kamppailusta perheen ilmapiiriin, ympäröivän yhteiskunnan normien ja odotusten kanssa, myös sisäisestä ristiriidasta: miten sovittaa oma haluaminen ("perverssit halut") yhteen sen kanssa, mikä on mahdollista ja mikä on oikein ("eettiset ja altruistiset impulssit"). Tähän tapaan muotoillen psykoanalyttikko Vesa Manninen (2012) on kuvannut elämän moraalista dilemmaa ja ihmisen psyykkistä tehtävää elämänsä yrityksessä. Tämän psykoanalyysi on käsitteellistännyt myös Sen, yliminän ja realiteetin vaatimusten yhteen sovittamisen haasteeksi. Voi ajatella ihmisen olevan Sisyfoksen lailla tuomittu tekemään psyykkistä työtä näiden ristiriitaisten voimien kanssa elämänsä loppuun asti.

Rothin ja Jongin kirjoissa kuvataan nimenomaan nuoruutta, jolloin halu helposti pursuu yli äyräiden. Mutta halu ja sen täyttymättömyys vaivaa ihmistä myös vanhempana, niin kauan kuin on elämää. "Elossa pysyminen merkitsi syntymistä yhä uudestaan ja uudestaan. Se ei ollut vaivatonta ja aina se oli tuskallista. Mutta muuta vaihtoehtoa ei ollut. Paitsi kuolema" (Jong 1973/1976, 319).

Napiton pano

Ilmestyessään vuonna 1973 Jongin kirja kohautti avoimella naisen seksuaalisuuden ja halun kuvauksella. Se oli osa aikakauden seksuaalista vallankumousta, sekä sen osoitus että sen inspiraatio. Teosta myytiin maailmanlaajuisesti jopa 27 miljoonaa kappaletta (!), ja se

käännettiin 43 kielelle. Jongia on luonnehdittu seksimyönteiseksi feministiksi.

Teoksen käsite "napiton pano" (engl. zipless fuck) on noussut kuuluisaksi. Se kuvataan näin:

Minä vastasin kehittelemällä kuvitelman napittomasta panosta. Napiton pano on enemmän kuin pelkkä naiminen. Se on platoninen ihanne. (– –) Napiton se on siksi että kun te kaksi tapaisitte, napit lennähtäisivät tieltä kuin ruusun terälehdet, alusvaatteet lehahtaisivat yhdessä henkäyksessä pois kuin voikukan höytyvät. Kielet kietoutuisivat yhteen ja muuttuisivat nesteeksi. Koko sielu tulvahtaisi ulos kielen kautta ja virtaisi rakastajan suuhun. (Jong 1973/1976, 19.)

Sitaatista käy ilmi, että seksuaalinen akti ei oikeastaan ole päämäärä vaan väline. Kuvitelmassa seksuaalinen yhtyminen olisi platoninen tie sielujen yhtymiseen, "enemmän kuin pelkkä naiminen". Kyse on nimenomaan fantasiasta, kuvitelmasta, toiveesta ylittää kahden ihmisen välinen erillisuus ja toiseus hetkellisesti. Se on kuvitelma kohtaamisesta, joka olisi vapaa kaikesta katumuksesta ja syyllisyydestä.

Napiton pano on absoluuttisen puhdas. Se on vapaa taka-ajatuksista. Siinä ei ole valtataistelua. Mies ei 'ota' eikä nainen 'anna'. (– –) Napiton pano on aidoin ja puhtain asia mitä on. Ja se on harvinaisempi kuin yksisarvinen. Enkä minä ole päässyt siitä osalliseksi koskaan. Aina kun se on näyttänyt olevan lähellä, se onkin sitten ollut pahvisarvinen hevonen. (Jong 1973/1976, 21.)

Jo kirjan alussa Isadora siis hämärästi aavistaa, että kyse taitaa olla yksisarvisesta, toivekuvitelmasta. Kun Isadoralle kirjan lopulla koittaisi käytännössä tilaisuus toteuttaa tuollainen pikapano tuntemattoman junapalvelijan kanssa, se ei lainkaan houkuta; päinvastoin ajatus tuntuukin lähinnä turvattomalta.

Tänään, 50 vuotta kirjan ilmestymisen jälkeen, teoksen lukeminen vain seksuaalisen vapautumisen kuvauksena olisi epärehellistä. Siinä kuvataan kyllä oivallisesti naisen seksuaalista halua sekä kapinaa, pyrkimystä vapautua yh-

teiskunnan patriarkaalisista naiseen kohdistuvien vaatimusten ja rajoitusten ristipaineista. Isadora kysyy ennen kaikkea, voisiko nainen olla itsenäinen, vapaa, nauttiva, ja silti rakastaa tai sitoutua. Mutta...

Isadora pohtii aikansa naisen ristiriitoja tähän tapaan:

Meillä oli muutakin elämässämme kuin vain miehet; meillä oli työmme, matkustaminen, ystäviä. (– –) Miksi meidän elämämme näytti olevan pelkkää miesten metsästämistä? Missä olivat ne naiset, jotka olivat todella vapaat, jotka eivät viettäneet elämäänsä poukkoilemalla miehestä mieheen, jotka tunsivat olevansa kokonaisia oli heillä mies eli ei? Luotimme häilyvien sankarittariemme apuun, ja voi ihmettä – (Jong 1973/1976, 106.)

Hän ei löydä kirjallisista sankareistaankaan kelvollista mallia. ”Ja lopuista – naiskirjailijoista, naismaalareista – useimmat olivat ujoja, kuoreensa vetäytyviä, skitsoideja. Arkoja elämässään ja rohkeita vain taiteessaan” (Jong 1973/1976, 106). Isadora luettelee: Emily Dickinson, Brontë’n sisarukset, Virginia Woolf, Sylvia Plath... Simone de Beauvoirkin näyttää usein kyselevän, mitä Sartre mahtaa kulloises-takin asiasta ajatella.

Voi myös kysyä, oliko 1960-luvun vallankumouksessa kyse enemmän normien muodonmuutoksesta kuin todellisesta emansipaatiosta? 2020-luvulla naiset törmäävät edelleen vaatimuksiin, vaikka ne ovat saaneet toisen muodon. Jos vielä 1960-luvulla, ennen tuon vapautumisen käännettä, seksuaalisuuden liiallinen rajoittaminen tuotti ongelmia ja nauttiminen oli syntiä, niin nykypäivänä seksuaalisuuteen kohdistuu suorituskeskeisiä normeja. Tänäpäin naisen ja miehen kuin muidenkin sukupuolien tulisi – hyvinä kuluttajina – suorittaa säännöllistä seksiä ja nauttia; nauttimisesta (joka liitetään kuluttamiseen) on kapitalismissa tullut velvollisuus, kuten Slavoj Žižek (1989/2009) on todennut. Tätä nautintoa mainonta kehottaa ajamaan takaa. Haluttomuudessa tai kärsimyksessä on kyse oireesta, jota on hoidettava yhä uusilla tuotteilla tai palveluilla (terapialla tai

psykoanalyysilla!). Foucault’n (2010) *Seksuaalisuuden historiassa* esittämä repressiohy-poteesi on edelleen ajankohtainen: kiellettyä ja torjuttua seksuaalisuutta täytyy kontrolloida ja hallita, jottei se pääsisi valloilleen, ja parhaiten seksuaalisuuden kontrollointi onnistuu pitämällä se koko ajan näkyvässä, siis tarkkailun alaisena. Oman aikamme kuvasto on 1960-luvusta poiketen yliseksuaalista ja yli-seksualisoivaa.

Kulttuurissamme vallitsee siis edelleen seksuaalisuutta sääteleviä symbolisia sääntöjä ja normeja, myös psykoanalyysissa. Vuosikymmenien ajan psykoanalyttikot saattoivat – halutessaan tai huomaamattaan – ”lyödä potilaitaan päähän” normilla ”kypsästä normaalista seksuaalisuudesta” (Myyrä 2002, 98). Pahimmillaan yksilö yritti mukautua tällaiseen genitaalisuuden normiin harjoittamalla ”reseptin mukaista seksiä”. Tämä on estänyt nauttimasta seksuaalisuuden monimuotoisuudesta, polymorfisuudesta. Johannes Myyrän (emt.) mukaan foucault’lainen emansipatorinen tavoite olisi ennen kaikkea seksuaalisuuden ahtaasta käsitteestä vapautuminen. Oikeus ja mahdollisuus monimuotoiseen, omanlaisen nautintoon edellyttäisi ei-normatiivisia positioita.

Psykoanalyysissa seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen patologistoinnilla ja ”eheytyshoidoilla” on kansainvälisesti pitkät juuret. Erinomainen tutkimus asiasta on Olli Ståhlströmin (1997) väitöskirja ”Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu”. Teoksen nimeä 1990-luvulla voi pitää kuitenkin yli-optimistisena, sillä kaikuja patologistoinnista on voinut kuulla Suomessakin näihin päiviin asti.⁶

Jongin teosta – kuten Rothinkin – syytettiin aikanaan liian suorasukaisesta seksin kuvaamisesta ja pidettiin pornografisena. Mutta jos pornografia määritellään kirjallisuudeksi, jossa seksuaalisuus eristetään muusta elämästä irralliseksi kuvauskohteeksi, niin sen enempää Jongin kuin Rothinkaan kirjaa ei voi pitää pornona. Päinvastoin: seksuaalisuutta kuvataan niissä alinomaan suhteessa muuhun elämään,

ihanteisiin, tunteisiin ja persoonallisuuteen, monitasoisena ja jo lähtökohtaisesti ristiriitaisena asiana. Myös syyllisyys on (normaali-neurootikon) jatkuva seuralainen.⁷ Ja vain siellä, missä ei langeta moralismiin, voidaan päästä olennaisiin moraalisiin pohdintoihin.

Matti Salo toteaa *Portnoyn taudin* esipuheessa (Roth 1969/1971, 12), että se on asialleen omistautunut ja nauruun vapauttava kirja, joka edistää mielenterveyttä:

Vaikka kaikki siinä kuvattu seksi on esitetty rajujen syyllisyudentuntojen lävitse ja nuoruuden häpeällisimpiä tuskatiloja tiukasti vaarinnottaen, Rothin teoksella jos millä on lukijan mielenterveyttä edistävä vaikutus (Roth 1969/1971, 12).

Tämä liittyy seksuaalisuuden enigmaattisuuden ja monikerroksisuuden rehelliseen, kaunistelemattomaan kuvaukseen. Tässä kuuluu sama vapauttava nauru kuin Jongin romaanissa.

Ristiriita on totta

Viisi vuotta avioliittoa Bennettin kanssa oli saanut Isadoran tyytymättömäksi ja haluamaan ristiriitaisia asioita: haluamaan miehiä ja haluamaan yksinäisyyttä, haluamaan seksiä ja haluamaan erakkoelämää. ”Tiesin että haluni olivat keskenään ristiriidassa – ja se vain pahensi tilannetta” (Jong 1973/1976, 18). Isadora ei ollut avioliittoa vastaan, sillä hänen mukaansa ihminen tarvitsee yhden hyvän ystävän, joka on aina lojaali. Ja hän rakastaa miestänsä. Kuitenkin – oli niin paljon muitakin kaipuita, joita avioliitto ei jonkin ajan päästä paljoakaan tyydyttänyt.

Tuo levottomuus, nälkä, jumputus mahassa, jyskytys vitussa, halu täytyä kokonaan, tulla nussituksi jokaikisen reiän läpi; tuo kiihkeä ikävä kuivaa samppanjaa ja merkiä suudelmia, pionien tuoksua kattoterassilla kesäkuisena yönä (Jong 1973/1976, 16).

Isadora tapaa kongressin sisäankäynnillä analyytikon, vaalean, takkutukkaisen, piippusuisen englantilaisen, jonka kanssa hän jutustelee

mukavasti. Tilanne etenee. ”Sitten hän nappasi kourantäydeltä pyllyäni ja puristi sitä pitkään ja leikkisästi” (Jong 1973/1976, 34). Isadora on myyty.

Minä en muuta halunnut kuin että hän uudestaan puristaisi pyllyäni. Olisin seurannut häntä minne hyvänsä, Dachauun, Auschwitziin, minne vaan. (Jong 1973/1976, 34.)

Valitut sanat kuvaavat, miten suunnattomalta halu tuossa hetkessä tuntuu. Ja sanat ovat groteskeja – kukaan muu kuin juutalainen ei voisi käyttää kyseisiä kielikuvia.

Mies paljastuu laingilaiseksi psykiatriksi, Adrian Goodloveksi. Hänen kanssaan Isadora, käymänsä sisäisen taistelun jälkeen, lähtee kiertelemään autolla Eurooppaa. Matka kestää useita viikkoja. Isadora himoitsee, harastaa seksiä, kärsii syyllisyydestä, repivästä ambivalenssista. Hän nauttii, hän pettyy, kaipaa aviomiestänsä ja nauttii taas. Hän on suunnattoman rakastunut ja kärsii tunnontuskista ja himoitsee silti. Aviomies Bennettkin kärsii, sillä hän tietää mitä on tapahtumassa. – Lopulta Isadora näyttää palaavan Bennettin luokse. Lukija ei saa tietää, ottaako Bennett hänet takaisin.

Isadoralla on ollut nuoresta asti useita vakavia suhteita. Ensimmäinen avioliitto Brian-nimisen miehen kanssa oli päätynyt surullisesti miehen sairastuttua vakavaan psykoosiin. Osittain siksikin oli ehkä turvallista valita seuraavaksi mieheksi psykoanalytikko, ikään kuin vastalääkkeeksi.

Koska ensimmäinen mieheni oli ollut psykoottinen, näytti aivan luonnolliselta mennä toisella kertaa naimisiin psykiatrin kanssa. Sanottaisiinko vastamyrkyksi. (Jong 1973/1976, 39.)

Tässä kohtaa Isadora näyttää myös vahvasti ihailevan analyytikoita ja kokevan ajatuksen suhteesta tällaisen kanssa turvalliseksi, pelastavaksi. Psykoanalytikko ei ikinä voisi seota, se olisi kuin rokotus elämän arvaamattomuutta vastaan, ajattelee Isadora.

Yhtä kaikki, ristiriita Bennettin ja Adrianin välillä on polttava:

Ja minusta tuntui jo kuin he kaksi olisivat repimässä minua hajalle. Se ei tietenkään ollut heidän vikansa. He edustivat vain sitä sisäistä kamppailua joka oli käynnissä minun sisässäni. (Jong 1973/1976, 79.)

Isadora tuntee yksinäisyyden kammoa, turvallisuuden ja jatkuvuuden tarvetta, mutta totta ovat myös uteliaisuus, seikkailunhalu, pursuava riemu! ”En ollut koskaan onnistunut saamaan sovintoa näiden kahden puoliskon kesken. En ollut kyennyt muuhun kuin tukahduttamaan toisen puolen (hetkeksi) toisen kustannuksella” (Jong 1973/1976, 79). Ja kolmantena Isadoran kysymys, voisiko nainen olla autonominen, koko-nainen ilman miestä.

Isadora hakee kuumeisesti vastauksia kysymyksiinsä – miehiltä. Häntä hoitaneet analyttikot ovat miehiä, ja myös molemmat miespsykoanalyttikko-rakastetut analysoivat häntä kilpaa omista näkökulmistaan. Hän on varsinainen miesselittämisen, mansplainingin ristitulella, keskellä miehiä, jotka selittävät hänen elämäänsä hänelle. Näitä samoja miehiä Isadora himoitsee, joten ulospääsy tästä kehästä näyttää epävarmalta.

Loppumattomat analyysit

Isadora on käynyt jo ”ainakin kuudella analyttikolla”, mutta suhtautuu analyttikoihin enimmäkseen kriittisesti. Hän pitää heitä kalkkeutuneina, sovinnistisina, omahyväisinä, värittöminä, ilottomina. Hän oli hetkeä ennen kongressimatkaa riitaantunut viimeisen analyttikkonsa, tri Kolnerin, kanssa tämän konservatiivisuuden ja seksistisyyden takia. Kaiken, mikä haikahtikin naisten vapautusliikkeeltä, Kolner oli tulkinut ”falliseksi aggressiivisuudeksi”. Isadoran kiukun hän tulkitsee kumpuaavan siitä, ettei tämä halunnut hyväksyä olevansa nainen. Lopulta Isadora sanoo suorat sanat ja kertoo lopettavansa analyysin. Loukkaantuneena Kolner kehottaa Isadoraa hakeutumaan uuteen analyysiin selvittämään, mikä meni pieleen.

Isadora vastaa: ”Ettekö te tajua minkä takia niin monet ihmiset tulevat niin vitun kyllästyneiksi koko analyysiin? Se on kokonaan teidän älyttömiä analyttikkojen vika. Teette koko hommasta jonkinlaisen jekkupelin. Potilas käy ja käy ja käy ja maksaa. Ja aina kun te olette liian hidasjärkisiä keksiäkseenne mistä on kysymys ja aina kun te tajuatte ettette pysty auttamaan potilasta, te yksinkertaisesti vain *lisäätte* niiden vuosien määrää jotka heidän vielä on käytävä...” (Jong 1973/1976, 27.)

Kirja kuvaa ennen kaikkea 1960-luvun New Yorkia, lähtöpisteen ollessa vuodessa 1965 ja kongressimatka Wieniin. Takaumia on niin Isadoran lapsuuteen kuin maailmansotaan ja holokaustiin. Mutta psykoanalyysin kuvaus on ennen kaikkea 1960-luvun psykoanalyysin kuvausta. Minkälainen sitten oli psykoanalyysin tilanne 1960-luvun Yhdysvalloissa?

Se oli todellista psykoanalyysin kulta-aikaa, jota voi nykyään, psykoanalyysin siirryttyä 1980-luvulta alkaen takaisin marginaaliin, vain kadehtia. USA:ssa oli paljon sodan vuoksi Euroopasta emigroituneita miespsykoanalyttikoita, ja heitä opiskeli lisää Yhdysvalloissa. Psykoanalyysi oli koko psykiatrian valtavirtaa, ja psykoanalyttikoilla oli paljon terapeutista ja lääketieteellistä valtaa.

Kuten myös Woody Allenin elokuvissa kuvataan, kaupunkilaisälykön tuli käydä psykoanalyysissa ollakseen uskottava ja varteenotettava; Isadoran ystävä Piakin oli käynyt jo kolmessa analyysissa. Oltiin jopa siinä pisteessä, että omassa elämässä tai parisuhteessa ei uskallettu tehdä mitään ratkaisuja ilman analyysiä.

Puhun siitä kun sekä sinä että miehesi olette olleet analyysissa jo niin kauan kuin jaksatte muistaa; siitä kun on tultu vaiheeseen jossa mitään ratkaisua, vaikka kuinkakin pientä, ei voida tehdä ilman että molemmat analyttikot ikään kuin pitävät neuvon pilvenlongalla päitteenne yllä. (– –) Puhun ajasta jolloin avioliitosta on tullut *menage à quatre*. Sinä, miehesi, sinun analyttikkosi, hänen analyttikkonsa. Neljä samassa sängyssä. Ehdottomasti lapsilta kielletty. (Jong 1973/1976, 15.)

Analyttikon vaimo on myös oppinut riidassa paiskaamaan koko ammattisanaston päin

miestään, kun tämä riidan yhteydessä vihjaillee erosta. ”Viisastuhan jo, Bennett poikaseni, (– –) naisit todennäköisesti jonkun joka olisi vieläkin fallistisempi, kastroivampi ja narsistisempi kuin minä olen” (Jong 1973/1976, 17).

Isadoralla on siis kertomansa mukaan kokemusta jo ainakin kuudesta psykoanalyytikosta elämänsä aikana (vaikka hän ehkä sekoittaa-kin psykiatrin ja psykoanalyytikon toisiinsa⁸). Ja hän on vasta 29-vuotias! Yhdeltä näistä hän koki saaneensa ratkaisevaa apua.

Ensimmäinen hoitokontakti oli 14-vuotiaana, kun Isadora oli lopettanut syömisen.

Kävin tri Schriftiltä yhden ikimuistoisen vuoden kun olin neljäntoista ja tappamassa itseäni nälkään sovitakseni sen että olin nussinut sormilla vanhempieni olohuoneen sohvalla. Hän väitti itsepintaisesti että unieni hevonen oli minun isäni ja että kuukautiseni palaisivat jos vain ”hyväksyisin sen että ole naanen” (Jong 1973/1976, 12).

Parikymppisenä, ensimmäisen aviomiehen Brianin suistuessa psykoosiin, Isadora oli käynyt kysymässä neuvoa tri Harvey Smuckerilta. Muutaman vuoden kuluttua Isadora päätyi eroon.

Tärkeäksi ja hyödylliseksi kokemukseksi Isadora kuvaa ensimmäisen tiiviin psykoanalyysinsa tri Gunther Happella, mikä tapahtui toisen avioliiton alkuaikoina heidän asuessaan Heidelbergissä, Saksassa.

Kun aloin käydä hänen korkeakattoisessa, huonosti lämmitetyssä vastaanottohuoneessa Heidelbergissä ja maata sohvalla neljästi viikossa, minä olin kaksikymmentäneljävuotias ja täysin pakokauhuisessa tilassa. (Jong 1973/1976, 175.)

Isadora kuvaa kärsineensä tuolloin monista peloista, fobioista sekä vaikeuksista omassa työssään kirjoittajana.

Tunsin olevani kuin halvauksen uhri joka joutui oppimaan kirjoitustaidon täysin uudestaan ja tri Happe oli opastajani. Hän oli lempeä ja kärsivällinen ja hauska.

Hän opetti minut lakkaamaan vihaamasta itseäni. (Jong 1973/1976, 175.)

Isadoran kokemuksessa saksalainen Happe oli harvinaisuus analyttikoksi: leikkisä, hauska, Saksaan kriittisesti suhtautuva. Happen kanssa Isadoran kirjoittamisen lukko avautui. Happe oli saanut Isadoran myös ajattelemaan, että ehkä elämän ei tarvitsisikaan olla mutkatonta, ristiriidatonta tai tuskatonta (Jong 1973/1976, 177). Ja ymmärtämään, että Isadora oli hyvin ankara itselleen, puritaani, joka kyllä tekee, mitä haluaa, mutta potee niin ankaria syyllisyydentunteita, ettei voi vapaudestaan nauttia.

Myös kohtaaminen tri Happen kanssa kaksi ja puoli vuotta myöhemmin Wienin kongressissa on sydämellinen.

Ja sallimusten sallimus: minä kohtasin odottamatta saksalaisen analyttikkoni, tri Happen. Hän oli halaa-massa Erik Erikonia jonkin ystävälliseltä vaikuttaneen juttuhetken päätteeksi. Hän tervehti minua ja kysyi haluaisinko jutella hetken. Minä halusin. (Jong 1973/1976, 175.)

Isadora oli kaksi ja puoli vuotta aiemmin lopettanut analyysin ja kertoo nyt Happelle kuulumi-siaan. Hän miettii, että tätä nykyä on selvitettävä pulmansa itse. Enää ei ollut analyttikkoisää pelastamassa pulasta.

Toisen tunnustamisesta

Isadoralla on kokemustensa perusteella kaksi hyvin erilaista käsitystä psykoanalyttikoista: sydämellinen, huumorintajuinen ja ymmärtäväinen sekä epäempaattinen, torjuva, ennakkoluuloinen hurskastelija.⁹ Ikään kuin psykoanalyysia voisi käyttää sekä itseymmärryksen että itsepetoksen välineenä, sekä vapautumisen että vallan pönkittämisen välineenä.

Isadora kuvaa ärtymystään (Jong 1973/1976, 25):

Kalkkeutuneisuuden äkeä ydin. Ja sehän minua useimmissa analyttikoissa ärsyttikin. He niin kyse-

lemättä hyväksyivät vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen. Heidän lenseästi vasemmistolaiset poliittiset näkemyksensä, rauhanvaatimusten allekirjoittamiset ja vastaanottohuoneiden koristaminen *Guernican* jäljennöksillä olivat kaikki pelkkää naamiointia. Mitä tuli *ratkaiseviin* kysymyksiin: perheeseen, naisten asemaan, rahan virtaamiseen potilaalta lääkärille, he olivat taantumuksellisia.

1960-luvulla niin sanottu egopsykologia oli Yhdysvalloissa johtava psykoanalyysin suuntaus. Suuntauksessa korostettiin minän eli egon voimaa suhteessa irrationaaliseen, tiedostamattomaan mieleen.

Mukaan näytti hiipivän myös toive siitä, että minä saattaisikin päästä kertakaikkisesti ”herraksi omassa talossaan”, vastoin Freudin kuuluisaa lausahdusta¹⁰. Jos vain kävisi tarpeeksi monta vuotta psykoanalyysia, elämän hallitsemattomuus ja ristiriidat jäisivät lopullisesti taakse. Samalla analyytikosta alkoi tulla auktoriteetti, Jacques Lacanin (1967) termein ”hän jonka oletetaan tietävän”, mestaridiskurssin haltija, myös omissa silmissään.

Myös potilaan tiedostamaton toive on terapian aloittaessaan usein juuri tämä: että psykoanalyytikko tietäisi, että psykoanalyysi olisi se viisasten kivi, joka tuo ratkaisut elämään. Tätä illuusiota tarvitaan analyysiin motivoitumisessa. Isadora kuvaa toisaalta välttämättömyyttä luopua tuosta haavekuvasta, kun kertoo tri Happella käydessään ymmärtäneensä, että ehkä elämän ei tarvitsisikaan olla mutkatonta, ristiriidatonta tai tuskatonta. Ja että lopulta on olettava itse vastuu elämästä.

Kirjallisuudessa on kuvattu yläpuolelle asetuvia ja kivikasvoisia (engl. still face) psykoanalytikoita (esim. Renik 1996). Potilaan on vaadittu uskovan kriitikittömästi kryptisetkin analyytikon tulkinnat ja mukautuvan auktoriteettiin. Neutraliteetti¹¹- ja abstinenssiperiaatteet on viety äärimmilleen, ja potilas on saatanut kokea jäävänsä hoidossa traumaattisesti yksin, vaille tunnekosketusta ilmeettömän ja reagoimattoman psykoanalytikkonsa kanssa. Potilas jää tällöin vaille terapeutin responsii-

visuutta ja virittymistä; sitä, mikä hoidossa on tärkeintä: tunnetason kohtaamista, jossa yhdessä luodaan jotakin uutta, vastaanotetuksi ja kannatelluksi tulemista sekä kokemusta siitä, että voi tulla erilaisine, ristiriitaisine puolineen nähdyksi ja rakastetuksi. Pahimmillaan analyysi olisi mukauttava ja psyykkistä tilaa kapeuttava tapahtuma, parhaimmillaan emansipatorinen, mielen sisäistä vapautta ja liikkuvuutta lisäävä vastavuoroinen prosessi.

Isadoran katkerat kommentit voi ymmärtää egopsykologian groteskina kuvauksena. Ilman groteskia linssiä analyttistä prosessia voisi kuvata vaikka seuraavalla tavalla. On toki väistämättä niin, että asetelma potilaan ja analyytikon välillä *ei* ole symmetrinen. Mutta tämä ei, hyvässä terapeutisessa yhteistyösuhteessa, tarkoita yläpuolelle asettumista. Psykoanalyytikko Jessica Benjaminin (2018) käsittein voidaan sanoa, että kyse ei ole subjekti–objekti-asetelmasta, vaan subjekti–subjekti-suhteesta. Tätä voidaan kuvata myös *tunnustamissuhteeksi* (engl. recognition): toisen itsenäinen arvo ja erillisuus tunnustetaan, ja toinen nähdään kokonaisena, muuten kuin omien projektoiden kautta (emt.). Analyytikko ei lähde tietämään potilaan puolesta. Wilfred Bion (1967) onkin käyttänyt käsitettä *negatiivinen kyvykkyys* tai *ei-tietämisen positio*.¹² Tällä tarkoitetaan juuri edellä kuvattua asennetta, jossa autenttisen kohtaamisen mahdollistamana voi tapahtua uuden kehkeytymistä ja transformaatiota, (molempien) autenttisemmaksi itseksi tulemista.

Osapuolilla on työskentelyssä myös erilaiset tehtävät. Pentti Iksen (2014) termein analyytikko asettuu mahdollisimman vapaasti kuuntelemaan toista ja ”toisen itsehavainnon assistentiksi”. Tässä prosessissa on myös kipua, eikä analyytikko voi tehdä tyhjäksi toisen kärsimystä. ”Perusparadoksi analyysissa on, että potilaan täytyy voida kokea analyytikko sekä sellaisena, joka haluaa häntä hoitaa ja auttaa, että sellaisena, jonka kanssa hän voi elää uudelleen, näyttämöllistä omat pelkonsa ja haavansa” (Benjamin 2018, 568, suom. kirjoittaja).

Psykoanalyttinen ymmärrys – oikeastaan tämän päivän lukemattomien eri psykoanalyysien ymmärrys – ja käytännöt ovat tänään moninai- sempia kuin 1960-luvulla. Terapiasuhdetta ymmärretään paremmin, siinä toimitaan vas- tavuoroisemmin ja potilaan tarpeita paremmin ymmärtäen. Silti ennakkoluulojen ja dogmaat- tisuuden, ”talmudismin” vaara ei ole kadonnut. Jongin romaanin peili voi yhä näyttää meissä taantumuksellisuutta vaikkapa suhteessa näkemyksiin ”perheestä, naisten asemasta” ja ”rahan virtaamisesta potilaalta lääkärille”, hoitojen kaavamaisesta pitkittämisestä tai potilaan kysymysten ”pukkaamisesta kysyjän pyllystä sisään”. Tai totuuden omistamisesta. Tällöin psykoanalyysin pahin uhka olisi psy- koanalyysi itse. Psykoanalyysin tärkeintä em- piriaa ovat psykoanalyttiset prosessit sekä maailma ympärillämme. Mutta jos sen teorit ja työtavat eivät kehity tämän lisäksi vuoropu- helussa muiden tieteiden kanssa, rappio voit- taa uusiutumisen. Psykoanalyysi ei olisi enää emansipatorinen teoria, vaan vallitsevan sym- bolisen järjestyksen vartija.

Voi toisaalta ajatella, että Isadoran ristiriitai- set havainnot analytikoista ovat oikeastaan yhden ja saman analyttikon, minun tai sinun, eri puolia. Omahyväinen ja tärkeilevä, sisäistä- mistään konservatiivisista rakenteista tietämä- tön? Kyllä. Mutta myös lempeä, sydämellinen, rakastava. Peilistä heijastuisi tällöin erilaisten psykoanalyysin äänien polyfonia, minkä romaani auttaa meitä näkemään.

Pelko ja outo ilo

Isadora paljastaa jo *Lentämisen pelon* alussa, ettei ole parantunut – ainakaan lentopelos- taan.

Luoja tietää oliko synnä analyttikkojen taitamattomuus vai oma loistava kyky vastustaa analyysia, mutta jos mahdollista minä pelkäsin lentämistä nyt vielä enem- män kuin silloin kun aloitin analyttiset seikkailuni noin kolmetoista vuotta sitten. (Jong 1973/1976, 11.)

Myös myöhemmissä romaaneissaan Erica Jong (1995; 2016) on käsitellyt pelkoja. Hän

on nimennyt ne keski-ikä peloksi ja kuoleman- peloksi.

Sen enempää elämän, vanhenemisen kuin kuoleman pelottavuudesta tuskin voi ”paran- tua” psykoanalyysinkaan turvin. Bionia mukail- len psykoanalyysin tavoitteena voisi kuitenkin pitää lisääntyvää kykyä tuntea, ajatella ja kuvi- tella. Hyvä kirjallisuus voi toimia samoin.

Huumorilla saattaa olla tässä erityisen suuri merkitys. Kunderan (2001) mukaan huumori on ”jumalinen välähdys”, joka paljastaa maail- man moraalissa monimielisyydessään. Huu- mori voi tuoda ”kaiken inhimillisen suhteelli- suudesta syntyvän juopumuksen, oudon ilon joka kumpuaa varmuudesta että mikään ei ole varmaa” (emt. 41).

Kirjan viimeisillä sivuilla, kohdatessaan haa- voittuvan itsensä, oman ruumiillisuutensa ja ristiriitaisuutensa, odottaessaan hotellihuoneen kylpyammeessa aviomiehensä mahdollista palaamista – tai jätetyksi tulemistä – Isadora kui- tenkin havahtuu siihen, että hänen koko elämän- sä ajan tuntema pelko, kylmä kivi, oli poissa. Ehkäpä vain hetkellisesti, mutta poissa. Hänellä ei ollut ”kaukaisintakaan aavistusta” siitä, mitä seuraavaksi tapahtuisi; ei selvyyttä siitä, miten tämä kaikki päättyisi. Mutta hänellä oli tunne, että mitä tahansa tapahtuisi, hän selviäisi siitä hengissä. Ja ettei hän rupeaisi matelemaan, kuten koki usein aiemmin tehneensä. ”Minä tiesin varmasti etten matelisi. Mutta muuta en tiennytkään. Se riitti” (Jong 1973/1976, 319).

Isadora pohtii, päättyykö suhde Bennettiin vai palaavatko he yhteen. Ehkä hänen elämänsä ei kuitenkaan ole enää sen varassa. Pilkistää- kö lopussa kyky olla yksin, vapauden häive, erillisyyden yritys rakkaudessa, omille siiville nouseminen?

Isadora toteaa, että 1800-luvun romaaneissa mennään naimisiin, 1900-luvun romaaneissa erotaan.

Voiko olla sellaista romaanin loppua jossa ei tehdä kumpaakaan? Nauroin itselleni koska olin niin kirjalli- nen. (Jong 1973/1976, 318–319.)

Kiitän lämpimästi kommenteista Maria Juusela, Eija Repo, Anna Collanderia, Paavo Mannista ja Timo Sampolahtea sekä kaikkia Suomen psykoanalyttisen yhdistyksen Kirjallisuudentutkimuksen kurssin (2024) osallistujia. Olen kiitollinen myös Signe ja Ane Gyllenbergin säätiölle, joka on mahdollistanut kirjoitustyöhön syventymisen.

SIGNE & ANE
GYLLENBERG
STIFTELSE

Viitteet

¹Sitaatti kuvaa hämmästyttävän hyvin myös tapaa, jolla psykoanalyysi lähestyy tiedostamatonta!

²Poliittisten pilakuvien tekijät joutuvat toisinaan hengenvaaraan.

³Menetelmänä tässä artikkelissa on psykoanalyttinen lähiluku, jossa analysoidaan teoksen teemoja ja rakennetta sekä sitä, miten teksti tuottaa merkityksiä suhteessa ympäröivään maailmaan (Alanko-Kahiluoto & Käkelä-Puumala 2014, 292–294). Suuri kirjallisuus voi samalla olla syväliistä psykologiaa. Kuvausta romaanihenkilöstä voidaan lukea kuin kuvausta todellisesta henkilöstä tai kuin psykoanalyttista tapauksetonusta, kuvauksena tämän psykodynamiikasta, kuten esimerkiksi Sigmund Freud (1907/1995) on tehnyt analyysissään romaanista *Gradiva*. Toisaalta kirjan henkilöt elävöityvät kertojan ja lukijan välisessä transitionaalitilassa, mihin vaikuttavat myös lukijan transferenssit (Manninen, P. 2025.)

⁴Psykoanalyttisessa tilanteessa analyttikon ja analysandin välillä pyritään parhaimmillaan luomaan juuri samanlainen tila.

⁵Kuitenkin psykoanalyttisissa kirjoissa ja aikakauslehdissä anonymisoiduista potilastapauksista voi lukea vapaasti. – Ovien sulkemisessa kyse lienee myös psykoanalyysin tarpeesta suojautua ulkoa päin tulevalta kritiikiltä, tai jopa uusilta ideoilta. Psykoanalyysin ”parhaiden” perinteiden mukaisesti perusteltuunkin kritiikkiin on usein vastattu ad hominem -argumentein

viittaamalla kritisoijan defensiiviseen suojautumiseen, vastarintaan ja oidipaaliseen kapinaan. Tai siihen, että toisen tieteenalan tutkija ei voi osallistua keskusteluun, koska ei ole psykoanalyttikko. Ja kuitenkin – vaikkapa filosofia, psykologia ja monet muut humanistiset tieteet tutkivat omista lähtökohdistaan samoja ilmiöitä. Myös Freud toteutti työssään monitieteisiä näkökulmia.

⁶Tähän päätti Suomen psykoanalyttinen yhdistys (SPY) puretua vuonna 2019, jolloin Eija Repo, Jussi Kotkavirta ja allekirjoittanut käynnistivät yhdessä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien kanssa kolme vuotta kestäneen työstämisen prosessin, eräänlaisen ”totuus- ja sovintokomission”. Prosessi johti yhdistyksen itsetutkiskeluun, useisiin yhteisiin seminaareihin ja keskusteluihin. Näiden tuloksena SPY vuonna 2022 esitti julkisen anteeksipyyntöä näille vähemmistöille aiheutetusta kärsimyksestä ja syrjinnästä. Prosessi on kuvattu yksityiskohtaisesti Eija Revon (2024) tunteita herättävässä artikkelissa. Lopulta anteeksipyyntöä tärkeämpää on kuitenkin se, muuttuuko psykoanalyysi. – Mainittakoon, että varhainen Freud oli tunnetusti aikanaan radikaali puolustaessaan seksuaalisuuden monimuotoisuutta, mutta myöhempi Freud muuttui konservatiivisemmaksi (Repo 2024).

⁷Philip Rothin kerrotaan rakastaneen Franz Kafkan kirjojen rangaistuksen ja syyllisyyden teemoja, joita hän alkoi kuvata koomisesti *Portnoyn taudissa* (Matti Salon esipuhe, Roth 1969/1971).

⁸Jokainen analyttikko todennäköisesti myös oli psykiatri; tuohon aikaan USA:ssa vain lääkäri saattoi koulutautua psykoanalyttikoksi. Niin sanotusta maallikkoanalyysistä, missä myös psykologit ja muunlaisen sopivan pohjakoulutuksen omaavat voisivat päästä koulutukseen, vasta kiisteltiin, vaikka Freud oli ollut laajemman kirjon, maallikkoanalyysin kannalla. Tähän liittyi myös naiskysymys: suurin osa psykologeista taas oli naisia. Vastoin Freudin varhaista naisten kannustamista alalle tuohon aikaan USA:ssa myös naisen pääsyä psykoanalyttikoksi karsastettiin.

⁹Isadoran sanoin: lempeä, kärsivällinen, leikkisä, hauska, henkevä, itseivallinen, vaatimaton, toisaalta yksitoinen, iloton, hidasjärkinen, tärkeilevä, omahyväinen, kalkkeutunut, taantumuksellinen, naisvihamielinen, mielikuvitukseton.

¹⁰Oli myös toisenlaisia ääniä. Esimerkiksi Herbert Marcuse toi esiin kirjassaan *Eros ja sivilisaatio* (1955/2022) sen, että kapitalismissa viettejä tukahdutetaan liikaa ja että monimuotoiselle nautinnolle ja vapaudelle tulisi saada tilaa.

¹¹Esimerkiksi Heinz Kohutin (1977, 250) mukaan neutraliteetin on toisinaan tulkittu tarkoittavan reagoimattomuutta (engl. minimal response) potilaaseen, mitä hän pitää väärinymmärryksenä, joka estää empatian.

¹²Tosin tämänkään tavoitteen suhteen meillä ei ole aiheetta omahyväisyyteen: käytännössä lankeamme usein negatiiviseen kyvyttömyyteen, Vesa Mannisen (2025) sanoin. Analytiikan ei ole helppoa pysyä nöyrässä ja kärsivällisessä positiossa.

Kirjallisuus

Alanko-Kahiluoto, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) (2014). *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bahtin, Mihail (1965/1995). *François Rabelais: Keskiajan ja renessanssin nauru*. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Helsinki: Taifuuni.

Bahtin, Mihail (1979). *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Progress.

Benjamin, Jessica (2018). *Beyond doer and done to. Recognition theory, intersubjectivity and the third*. New York: Routledge.

Bion, Wilfred (1967). Notes on memory and desire. *Psychoanalytic Forum*, 2, 272–280.

Foucault, Michel (2010). *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.

Freud, Sigmund (1905/1983). *Vitsi ja sen yhteys piilo-tajuntaan*. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Love Kirjat.

Freud, Sigmund (1907/1995). Harhakuvitelmiä ja unia W. Jensenin Gradvassa. Suom. Mirja Rutanen. Teoksessa *Uni ja isänmurha*, 19–98. Jyväskylä: Gummerus.

Hietalahti, Jarno (2024). Humour and humanism. The role of funniness in an imperfect life. *European Journal of Humour Research*, 12(4), 1–20.

Ikonen, Pentti (2014). *Mayan hunt ja muita kirjoituksia*. Helsinki: Helsingin Psykoterapiayhdistys.

Jong, Erica (1973/1976). *Lennä, uneksi*. Suom. Markku Lahtela. Helsinki: Otava. [Alkuperäisteos *Fear of flying*.]

Jong, Erica (1995). *Viidenkympin kauhu: Keski-ään muistelmät*. Suom. Maija Haapio. Helsinki: Otava. [Alkuperäisteos *Fear of fifty*.]

Jong, Erica (2016). *Elä ja uneksi*. Suom. Jaana Kapari-Jatta. Helsinki: S&S. [Alkuperäisteos *Fear of dying*.]

Kohut, Heinz (1977). *The restoration of the self*. New York: The International Universities Press.

Kundera, Milan (1986/1987). *Romaanin taide*. Suom. Jan Blomstedt ja Riikka Stewen. Helsinki: WSOY.

Kundera, Milan (2001). *Petetyt testamentit*. Suom. Jan Blomstedt. Helsinki: WSOY.

Lacan, Jacques (1967). The mistaking of the subject supposed to know. *Silicet*, 1, 31–41. Luettavissa myös osoitteessa 7ianworksexchange.net+1

Lehtimäki Eeva (2025, 28. marraskuuta). Satiiriset säkeet. Mitä tapahtuu, kun huumori ja synnit yhdistetään? *Uusi Juttu* -verkkolehti.

Manninen, Paavo (2025). *Transferenssi kirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkimuksessa*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

Manninen, Vesa (2012). *Halun ja moraalien maisemia. Psykoanalyttista suunnistusta*. Helsinki: Helsingin Psykoterapiayhdistys.

Manninen, Vesa (2025). Suullinen tiedonanto.

Marcuse, Herbert (1955/2022). *Eros ja sivilisaatio. Filosofinen tutkielma Sigmund Freudin ajattelusta*. Suom. Mika Pekkola ja Sauli Havu. Tampere: Vastapaino.

Myyrä, Johanens (2002). Reseptin mukaista seksiä. *Psykoterapia*, 2, 98–107.

Renik, Owen (1996). The perils of neutrality. *Psychoanalytic Quarterly*, 65(3), 495–517.

Repo, Eija (2024). Transmission of sexual and gender theories in psychoanalytic societies – how and why the Finnish psychoanalytical society ended up making a public apology to sexual and gender minorities. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 47(2), 137–147.

Roth, Philip (1969/1971). *Portnoyn tauti*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: WSOY.

Stålström, Olli (1997). *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Helsinki: Gaudeamus.

Žižek, Slavoj (1989/2009). *Pehmeä vallankumous. Psykoanalyysi, taide, politiikka*. Suom. Janne Porttikivi ja Elia Lennes. Helsinki: Gaudeamus.